

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำปอง จังหวัดแพร่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีการดำเนินโครงการรพด.และวิเคราะห์ปัจจัยด้าน ผู้นำชุมชน การทำงานในหน่วยงาน ป่าไม้ของชาวบ้าน และปัจจัยด้านการติดตามงานของเจ้าหน้าที่ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยมีสมมติฐานการวิจัยดังนี้ ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน ชาวบ้านที่ได้ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่น และชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน

รูปแบบการวิจัย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณผสมกับการศึกษาเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่อาศัยอยู่ในบ้านบุญแจ่มและบ้านห้วยเอียด อำเภอ ร้องกวาง จังหวัดแพร่ จำนวน 52 คน การเลือกตัวอย่างใช้เทคนิค Snowball Sampling แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน กลุ่มชาวบ้าน จำนวน 40 คน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จำนวน 2 คน กับหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนที่สามารถให้ข้อมูลได้ที่อาศัยอยู่ในบ้านบุญแจ่มและบ้านห้วยเอียด อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ จำนวน 144 คน โดยได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งโควตา ตามขนาดจำนวนครัวเรือนทั้งสองหมู่บ้าน โดยได้จำนวนครัวเรือนคือ บ้านบุญแจ่ม จำนวน 110 คน บ้านห้วยเอียด จำนวน 34 คน ใช้เกณฑ์การคัดเลือกคือ การจับฉลากจากหมายเลขที่บ้านตามในสำเนาทะเบียนบ้านของทั้งสองหมู่บ้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ช่วงเวลาเก็บข้อมูลระหว่างเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2542

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำของชาวบ้าน โดยใช้การตรวจสอบแยกแยะ จัดหมวดหมู่ จัดลำดับความสำคัญและเชื่อมโยงความสำคัญของข้อมูล แล้วนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา ส่วนข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามที่สร้างขึ้น ใช้การตรวจสอบ จัดหมวดหมู่ สรหหัส และบันทึกข้อมูล นำไปวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for Social Science, SPSS) แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาและตาราง โดยใช้สถิติคำนวณค่ามัธยฐานเลขคณิต ค่าร้อยละ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสถิติ T-test และ สถิติ ANOVA

ผลการวิจัยข้อมูลที่ได้จากทั้งสองส่วนนี้ได้นำมาอธิบายซึ่งกันและกันเพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์และตรงกับความจริงมากที่สุด

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ

การดำเนินโครงการ รพด. ในหมู่บ้านบุญแจ่มและหมู่บ้านห้วยเหียด ได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพเศรษฐกิจและสังคม อบรม และให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสมรรถนะที่ดิน ส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นในไร่ที่ที่มีความลาดชัน สร้างเวทีชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุย การประชาสัมพันธ์ อบรม สัมมนา และการจัดทำบอร์ดเพื่อให้ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ด้านการทำงานของเจ้าหน้าที่ประสานงานป่าไม้ จากชาวบ้านที่ให้ข้อมูลบอกว่านานๆ ครั้งที่เจ้าหน้าที่จะเข้ามาที่หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับโครงการรพด. การดำเนินการ วัตถุประสงค์ และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการฯ น้อย ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจการดำเนินโครงการรพด. ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการโครงการรพด. และการจัดการพื้นที่ต้นน้ำจำนวนน้อย

ด้านเหตุผลของชาวบ้านที่เข้าร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ จากชาวบ้านที่ให้ข้อมูลส่วนใหญ่บอกเหตุผลของการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำคือ เพราะอยากเข้าร่วมเนื่องจากเห็นว่าจะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในขั้นตอนของการมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา ขั้นตอนการปฏิบัติตามแผน ขั้นตอนการติดตามประเมินผล และภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ จากข้อมูลที่ได้จากชาวบ้าน พบว่า

-ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง (Mean = 1.80 , SD.=0.48)

-ขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ (Mean = 1.50, SD.= 0.55)

-ขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนงาน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง (Mean = 1.74 . SD.= 0.45)

-ขั้นตอนการติดตามประเมินผลปัญหา ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ (Mean = 1.34 . SD.= 0.47)

-ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ อยู่ในระดับต่ำ (Mean = 1.59 , SD.= 0.39)

ทั้งนี้เพราะว่าในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา และขั้นตอนการติดตามประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำมาก ส่วนขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการปฏิบัติตามแผน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ทำให้ค่าเฉลี่ยของภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ และชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านบุญแจ่มและหมู่บ้านห้วยเหียด มีฐานะยากจน ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำมาหากินเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว มาเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และชาวบ้านมีมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของรัฐและเป็นเรื่องไกลตัวจึงให้ความสนใจน้อย ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำต่ำ รวมถึงการดำเนิน โครงการรพด. ได้ผลสำเร็จเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ชาวบ้านบางคนไม่รู้ และเข้าใจการดำเนินโครงการรพด. ด้านเจ้าหน้าที่ประสานงานป่าไม้ก็ขาดความสนใจและใส่ใจในการทำงาน ไม่สามารถกระตุ้นแรงเร้าให้ชาวบ้านตื่นตัวให้เข้ามามีส่วนร่วมได้ แต่การดำเนินโครงการรพด. ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแนวทำงานของกรมป่าไม้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่น

5.1.2 ผลของปัจจัยในด้านการยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำ การทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ ความสม่ำเสมอในการติดตามงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำและการทดสอบสมมติฐาน

ปัจจัยด้านการยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีการยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านเป็นผู้เลือกตั้งผู้นำเอง ผู้นำเป็นบุคคลที่ชาวบ้านรู้จักดี มีความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์และมีความยุติธรรม ทำให้ชาวบ้านยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำมาก จากการทดสอบสมมติฐาน “ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน” ในขั้นตอนการมีส่วนร่วมในทั้ง 4 ขั้นตอนและภาพรวมของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการต้นน้ำ

- ในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ไม่แตกต่างกัน
- ในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
- ในขั้นตอนการปฏิบัติตามแผน ไม่แตกต่างกัน
- ในขั้นตอนการติดตามประเมินผล แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
- ในภาพรวมในของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ไม่แตกต่างกัน

เนื่องจากในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนงาน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการต้นน้ำในระดับปานกลาง ซึ่งเกิดจากชาวบ้านยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำมากและเชื่อฟังผู้นำ เมื่อผู้นำเชิญชวน/ขอร้อง/สั่ง ให้ชาวบ้านเข้าร่วมในการทำกิจกรรม ชาวบ้านก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นมาก ทำให้ไม่มีความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ส่วนในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา และขั้นตอนการติดตามประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มองว่าการทำงานใน 2 ขั้นตอนนี้ ต้องให้ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีประสบการณ์เป็นผู้ทำงาน ชาวบ้านจึงมีส่วนร่วมในระดับต่ำ ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน และในภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ ชาวบ้านมีส่วนร่วมไม่แตกต่าง เพราะชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในระดับที่ต่ำ จึงทำให้ในภาพรวมไม่เกิดความแตกต่าง

ปัจจัยทางด้านการทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ พบว่าจากข้อมูลมีชาวบ้านเพียงร้อยละ 22.22 ที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ การทดสอบสมมติฐาน “ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่ากลุ่มอื่น” ในขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอนและภาพรวมของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำของชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้แตกต่างกับชาวบ้านที่ไม่ได้ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมและภาพรวมของการมีส่วนร่วม เพราะชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีความรักและความผูกพันกับทรัพยากรป่าไม้มากกว่าชาวบ้านที่ไม่ได้ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้มากกว่า เกิดความหวงแหนและมีความเข้าใจประโยชน์ที่เกิดจากป่าไม้และผลเสียจากการสูญเสียป่าไม้ ทำให้ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 อย่างไรก็ตามในการศึกษาวิจัยครั้งนี้อาจเกิดความลำเอียงได้ เนื่องจากผู้ศึกษาวิจัยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำแม่คำปอง ทำให้ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ที่ตอบแบบสอบถาม เกิดความเกรงใจในการตอบแบบสอบถาม

ปัจจัยด้านความสม่ำเสมอในการติดตามงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จากข้อมูลพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้น้อย บางคนไม่เคยเห็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้เลย เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ขาดความสนใจและใส่ใจในการทำงาน ขาดการทุ่มเท และไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และแนวทางของการดำเนิน โครงการรพด.อย่างชัดเจน รวมถึงจะให้ความสนใจเฉพาะชาวบ้านที่สนใจและเข้ามาพูดคุยด้วย การทดสอบสมมติฐาน “ชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน” ในขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอนและภาพรวมของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่างกัน ในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมและภาพรวมของการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน เพราะว่าหากชาวบ้านคนใดได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มากก็จะได้รับความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการดำเนินโครงการรพด.มาก และรู้ถึงผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการรพด.ที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ดินน้ำมากด้วยเช่นกัน ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ น้อยหรือไม่ได้รับเลยก็จะไม่มีความรู้และความเข้าใจในการดำเนินโครงการรพด.ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมน้อยไปด้วยเช่นกัน

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.2.1 การศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ดินน้ำ

การศึกษาเหตุผลในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจากการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ตอบเหตุผลของการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ดินน้ำว่าเพราะอยากเข้าร่วมเนื่องจากเห็นว่าจะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับ อคิน รพีพัฒน์ (2527) ที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าอย่างน้อยต้องมีลักษณะ 2 อย่างคือเหตุผลของการเข้าร่วมและขั้นตอนในการเข้าร่วมของชุมชน และสอดคล้องกับ William(1986) ที่ได้ให้ความเห็นว่าสิ่งที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการในด้านต่างๆจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือหรือมาตรการหลายๆด้านควบคู่กันไป ได้แก่ มาตรการทางกฎหมาย เช่น กฎระเบียบของหมู่บ้าน การใช้แรงจูงใจ การให้ความรู้และข้อมูล และการให้ทุนโดยตรง

ส่วนระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ดินน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำปอง จากข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนในระดับปานกลาง ในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา และขั้นตอนการติดตามประเมินผลชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยในขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอนพบว่า ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาเป็นขั้นตอนที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากที่สุด และภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ดินน้ำอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วลัยภรณ์ คาวสุวรรณ (2533) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล แล้วพบว่าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล ในระดับต่ำ สอดคล้องกับ เพ็ญศรี รัตนะ(2536) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมในการ

พัฒนาน้อย ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปลื้ม นัปลือบุญ (2536) ในเรื่องความตระหนักและบทบาทที่คาดหวังในการมีส่วนร่วมของกรรมการสภาตำบลเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน ณ เขตป่าสงวนแห่งชาติปากอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันตก และปากอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันออกที่พบว่า กรรมการสภาตำบลมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในระดับต่ำ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) พบว่าการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในระดับน้อย เพราะว่าการแรก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีเวลาจะเข้าร่วมทำงานในกิจกรรมของชุมชนและให้ความสนใจในปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยกว่าปัญหาความเป็นอยู่ของครอบครัวโดยเฉพาะเรื่องการทำมาหากิน โดยชาวบ้านจะมุ่งทำงานหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่าเครื่องอำนวยความสะดวก ประการที่สอง เหตุผลที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ดินน้ำในระดับต่ำ เพราะการดำเนินโครงการพด.ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ประสานงานป่าไม้ ที่ไม่เข้าฝั่งตัวคลุกคลีกับชาวบ้าน ทำให้ไม่เกิดการกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วม ดังนั้นเพื่อเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้มากขึ้น ภาครัฐต้องให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน โดยการให้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานคลุกคลีกับชาวบ้านให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน ให้เกิดการกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านแก่ชาวบ้านและชุมชน ซึ่ง วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) ได้กล่าววาระระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนสัมพันธ์กับระดับการช่วยเหลือของรัฐว่า หากประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ชุมชนจะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชน มีการกระตุ้นเร่งเร้าและให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทาง ประการที่สามชาวบ้านมองว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นของรัฐมีรัฐเป็นเจ้าของ จึงให้ความสนใจปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมน้อยกว่าปัญหาการทำมาหากินของครอบครัวทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ ประการที่สี่ ระบบสังคมและระบบการปกครองที่ชาวบ้านไว้วางใจและยอมรับในตัวผู้นำส่งผลทำให้ชาวบ้านได้มอบหมายหน้าที่ให้แก่ผู้นำชุมชนในการปฏิบัติหน้าที่แทนชาวบ้าน ในการแก้ไขปัญหา การตัดสินใจในการวางแผน การติดตามประเมินผลทำให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ และเหตุผลประการสุดท้ายการจัดทำโครงการแผนงาน เกิดจากการสั่งการไม่ได้เกิดจากความต้องการของชุมชน ทำให้ชาวบ้านให้ความสนใจและเข้าร่วมโครงการน้อย ทำให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ

การพิจารณาขั้นตอนต่างๆของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ดินน้ำแม่คำปอง พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนงานมากกว่าขั้นตอนอื่นๆ สอดคล้องกับการวิจัยของ สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2528) ที่ได้

ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจนในหมู่บ้านเขาดิน พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนมากที่สุด ในขั้นตอนของการมีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน แต่จะแตกต่างจากการศึกษาของ พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดชะ(2540) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โล อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในระดับปานกลาง และขั้นตอนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลจะอยู่ในระดับต่ำเพียงขั้นตอนเดียว ส่วนอีก 3 ขั้นตอนจะมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ทั้งนี้เพราะว่าพื้นที่ในการศึกษาวิจัยมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด ในด้านความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเด่นชัด โดยในเขตอุทยานแห่งชาติจะมีบทลงโทษในการกระทำความผิดต่อทรัพยากรธรรมชาติที่รุนแรงกว่าในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีความสวยงามทางธรรมชาติมากกว่า และเป็นแหล่งรายได้ของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นทำให้ประชาชนมีความใส่ใจต่อการกระทำการใดๆ ที่มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากกว่า

5.2.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ ระหว่างชาวบ้านที่ยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำต่างกัน

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ดำเนินโครงการรฟต. ที่บ้านบุญแจ่มและบ้านห้วยเอี้ยดยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำในระดับมาก เป็นเพราะผู้นำชุมชนเกิดจากการได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านเช่นเดียวกับคำกล่าวของ Halpin (1966) ที่กล่าวไว้ว่าผู้นำต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 5 ลักษณะ คือ (1) บุคคลที่มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น (2) บุคคลซึ่งมีบทบาทเหนือบุคคลอื่น (3) บุคคลซึ่งมีบทบาทสำคัญที่สุดในการทำงาน (4) ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากบุคคลอื่นให้เป็นผู้นำ (5) ผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าในหน่วยงาน จากการทดสอบสมมติฐาน พบว่าชาวบ้านที่ยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำไม่แตกต่างกัน เป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ว่า “ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำต่างกัน” และการทดสอบสมมติฐานในขั้นตอนต่างๆของการมีส่วนร่วมพบว่า ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหาและขั้นตอนการติดตามประเมินผลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และชาวบ้านที่ยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนงานไม่แตกต่างกัน เพราะว่าเมื่อชาวบ้านยอมรับและไว้ใจในตัวผู้นำมาก เวลาที่ผู้นำขอร้องให้ร่วมทำกิจกรรมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำชาวบ้านจะเข้าร่วมปฏิบัติงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลางเช่นเดียวกับขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาเพราะ

เมื่อชาวบ้านพบปัญหาที่เกิดขึ้นจะนำปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรึกษาหารือกับผู้นำและเชื่อฟังผู้นำที่จะสั่งให้ปฏิบัติงาน ทำให้ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนไม่แตกต่างกัน ส่วนขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหาและขั้นตอนการติดตามประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมในทั้งสองขั้นตอนในระดับต่ำ เนื่องจากชาวบ้านได้มอบหมายหน้าที่ในการพิจารณาแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผลให้แก่ผู้นำชุมชนดำเนินการแทนชาวบ้านแล้ว เพราะชาวบ้านเชื่อมั่นว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์เพียงพอในการทำงานด้านนี้ ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในสองขั้นตอนนี้จำนวนน้อย เป็นผลทำให้ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน และจากผลของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอนข้างต้น ทำให้ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมีระดับต่ำ เมื่อนำข้อมูลไปเปรียบเทียบหาความแตกต่างพบว่า ชาวบ้านที่ยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้นำต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำไม่แตกต่างกัน

5.2.3 การวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความแตกต่างของชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่ากลุ่มอื่น

จากข้อมูลพบว่ามีชาวบ้านเพียงร้อยละ 22.2 เท่านั้นที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ จากการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 เป็นการยอมรับสมมติฐาน “ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่น” โดยชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้จะมีส่วนร่วมแตกต่างและมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่นในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมและภาพรวมของการมีส่วนร่วม เพราะว่าชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้ถูกหล่อหลอมให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้ตัว เกิดจากความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน ความยากลำบาก ความเคยชิน และความภาคภูมิใจเมื่อได้เห็นผลของการทำงานที่สามารถฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ได้จากพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อการทำไร่ เป็นผลทำให้ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมาก และสามารถเปรียบเทียบหาความแตกต่างได้ว่าชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่น อย่างไรก็ตามอาจเกิดจากความเกรงใจในการตอบแบบสอบถามของชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าไม้เนื่องจากผู้ทำการศึกษาวิจัยเป็นผู้ที่ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยงานป่าไม้ที่ชาวบ้านกลุ่มนี้ทำงานอยู่

5.2.4 การวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความแตกต่างระหว่างชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน

จากข้อมูลชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่น้อย จากการทดสอบสมมติฐานพบว่า ชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกันตามนัยสำคัญตามสถิติที่ระดับ 0.05 ในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมและภาพรวมของการมีส่วนร่วม เป็นการยอมรับสมมติฐานที่ว่า “ชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำแตกต่างกัน” สอดคล้องกับการวิจัยของ วลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533) เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล พบว่าการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่แตกต่างกัน จะก่อให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล เพราะว่าชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่มากจะได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสาร วัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานของ โครงการรพด. รวมถึงได้รับผลประโยชน์จาก โครงการฯ ทำให้เข้าใจการดำเนินงานและพร้อมที่จะเข้าร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านที่ได้รับการติดตามงานน้อยกว่า นั่นคือหากได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่มากก็จะมีความรู้ความเข้าใจและมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมาก หากได้รับการติดตามงานจากเจ้าหน้าที่น้อย ก็จะมีความรู้ความเข้าใจและมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำน้อย เป็นผลทำให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการต้นน้ำแตกต่างกัน

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากสถานการณ์ปัจจุบันหน่วยงานที่ทำงานด้านการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ กรมป่าไม้ ได้พยายามปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยยึดหลัก “คนกับป่าอยู่ร่วมกัน” โดยให้ชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ พื้นที่ อนุรักษ์ ดูแล ป้องกัน ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ในลุ่มน้ำปิง วัง ยม และน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีความสำคัญต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารจะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยอยู่ตอนล่างของพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาประเทศ เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศ การที่มีน้ำมากเกินไปในฤดูฝนจนเกิดอุทกภัย และเกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญเสียระบบนิเวศและการสูญเสียสมดุลของธรรมชาติ ล้วนเกิดจากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ทั้งสิ้น จนทำให้ไม่สามารถ

ทำหน้าที่เอื้อประโยชน์ได้ จากผลการศึกษามีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ ผู้ศึกษาขอเสนอข้อคิดเห็นอันอาจเป็นประโยชน์ในการใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและชุมชนในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ คือ

5.3.1 การจัดการพื้นที่ต้นน้ำโดยใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น จากผลการศึกษาพบว่าเจ้าหน้าที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างมาก ดังนั้นในการดำเนินโครงการต่างๆของรัฐ รัฐต้องเตรียมเจ้าหน้าที่ที่จะเข้าทำงานร่วมกับชุมชนให้พร้อมในการทำงาน ทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และเป้าหมายของการดำเนิน สามารถอุทิศเวลา สนใจ และสามารถกระตุ้นแรงเร้าให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม โดยให้ข้อมูลข่าวสาร ศึกษาดูงาน อบรม และสนับสนุนชุมชนในทุกๆด้าน

5.3.2 การดำเนินโครงการต่างๆของรัฐในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ รัฐต้องดำเนินการโดยยึดหลักจากความต้องการของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นมากกว่าโครงการที่กำหนดจากส่วนกลางที่กำหนดรูปแบบมาอย่างชัดเจน คายตัว โดยความต้องการของแต่ละชุมชนจะมีความต้องการที่แตกต่างกัน การจะนำแบบแผนและความสำเร็จของการทำงานจากที่หนึ่งมาดำเนินการอีกที่หนึ่ง แผนงานที่ทำออกมาต้องมีความยืดหยุ่นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยก่อนการดำเนินโครงการรัฐต้องศึกษาศักยภาพและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงก่อน

5.3.3 รัฐต้องส่งเสริมชุมชนให้มีสิทธิในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ ตั้งแต่สิทธิในการดูแล ป้องกัน พื้นฟูสภาพป่าไม้ และสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย รวมถึงส่งเสริมให้ชาวบ้านและชุมชนดำเนินการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าไม้ให้มีสภาพสมบูรณ์ โดยการจัดงบประมาณมาสู่ชุมชนและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าที่ป่าไม้ เพื่อเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

5.3.4 การศึกษาวิจัยในอนาคตควรศึกษาศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ชุมชนอาศัยอยู่ เพื่อต้องการทราบความสามารถขององค์กรชุมชน ได้แก่ ภาระงาน อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กรรมการอบต.ว่าสามารถจัดการพื้นที่ต้นน้ำได้หรือไม่ รวมถึงการวัดความรู้และสอบถามถึงความต้องการความรู้ทางด้านการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ เพื่อนำไปสู่การจัดการพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยชุมชนอย่างยั่งยืน อันเป็นการแก้ไขปัญหาและเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป